

Spinoza

- den evige kætter

Spinoza er en demystifikator. I en verden uden forsyn, i en tid med religionskrige, en tid der kæmper for at optimere livet og minimere stress, med klimaudfordringens krav om ændring af livsstil og livsform, tilbyder 1600-tallsfilosoffen Baruch de Spinoza en frigørende filosofi, en modstandskraft overfor undertrykkelse og ideologisk vildledning.

ALEXANDER CARNERA

Forfatter og skribent

27. JULI 1656 bliver den 24-årige Baruch Spinoza ekskommunisert (*kherem*) af det jødiske samfund for de «uhyrlige kætteri-er han praktiserer og viderebringer». Indholdet i disse kætteri-er forstærkes allerede i Spinozas samtid, som henviser til hans uortodokse syn på Guds natur, menneskesjælen, udødeligheden og profetierne. Den som modtog *kherem* blev ikke bare udstødt religiøst, men også socialt – en mere nøjagtig oversættelse af *kherem* er 'bandlysning' eller 'udestengelse'.

Spinoza trådte ind i en tid, hvor de grundlæggende spørgsmål om mennesket og universet antog radikalt nye udtryk og udfordrede etablerede forestillinger. Giordano Bruno bliver brændt på bålet i år 1600, Francis Bacon udgiver sine skrifter om 'Kundskabens fremskridt' om lærdommen i 1605, Galileo og Kopernikus har lagt grundlaget for den moderne verden og Shakespeares færdige udgave af *Hamlet* udkommer i 1601. «Hvem der?», som det spørgsmål som åbner *Hamlet*.

I 1632 fødes Spinoza ind i et af de mest frie samfund på dette tidspunkt. Nederland var da en republik, ledet af en statsmand valgt af folket. Landets retsvæsen og sprudlende handelssamkvem dannede sammen med industriudviklingen i England grundlaget for den moderne kapitalisme.

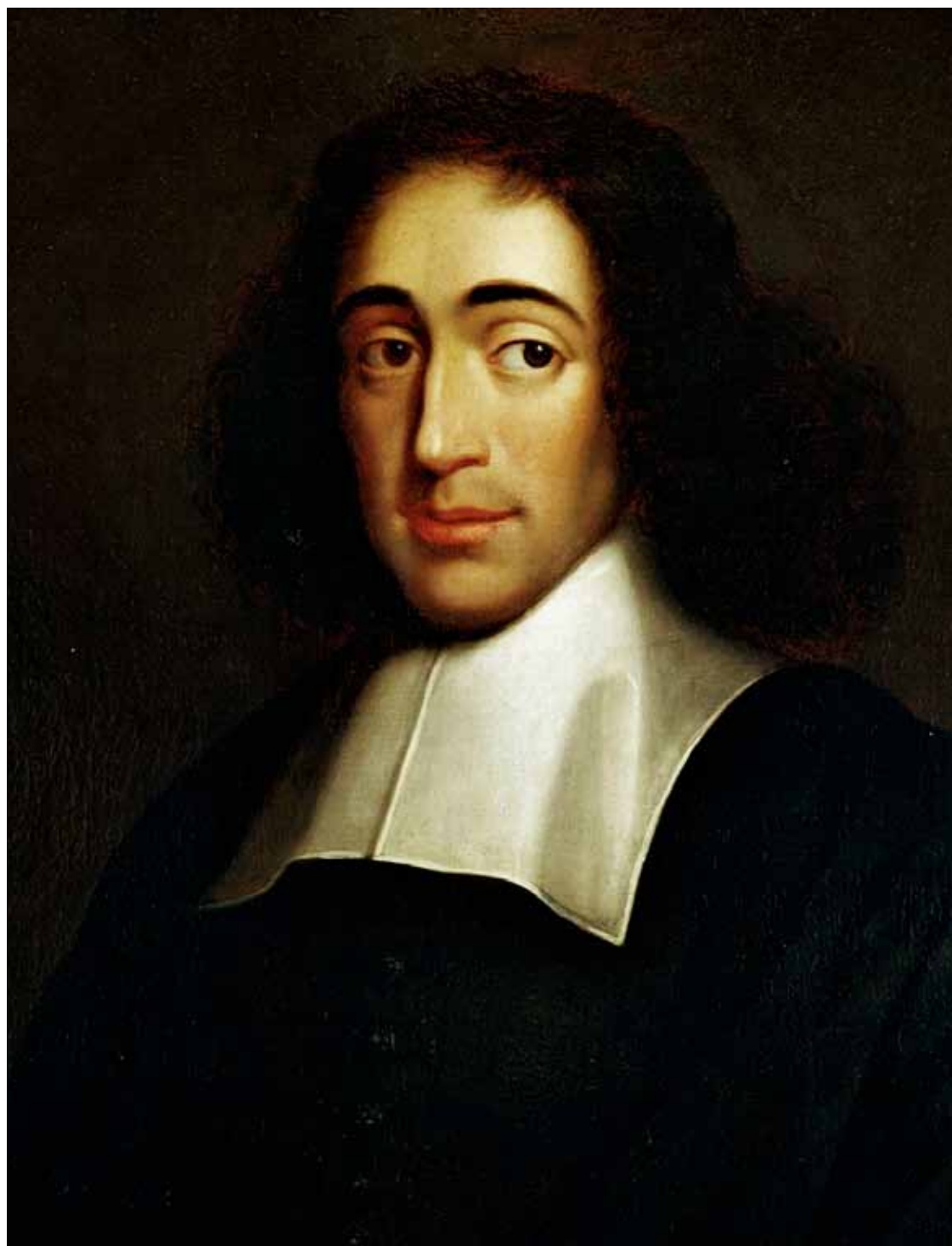
Den mørke Spinoza med sine brune øjne tilhørte det sefardiske jødiske mindretal som havde flyttet fra den spanske inkvisisjonen. I Spinozas levetid udgjorde de omkring ti procent av befolkningen i Portugal. De var dygtige håndværkere, købmænd, finansfolk og kunstnere og udgjorde en torn i øjet på den katolske menighed. Ikke mindst den del af de sefardiske jøder kaldet *marranos* (fra spanske *marrar*, gris) havde særdeles vanskelige vilkår. Utadtil var disse *marranos* kristne (under tvang), men indadtil praktiserede de deres jødiske tro. Denne hetz forekom dog primært i Spanien/Portugal. Når de ankom til Nederland lagde de kristendommen fra sig. Disse jøder delte sig i flere da de kom til Nederland, men de havde den eksilerede tilstand til fælles. For selv om Nederland for de sefardiske jøder

fremstod som det nye 'Jerusalem', var den calvinistiske ånd stadig en stærk og mægtig resonanskasse for statens håndlangere. For Spinozas vedkommende var der tale om et dobbelt eksil.

SPINOZAS AFVISNING av de bibelske åbenbaringer og mirakler, hans insisteren på at adskille filosofi og teologi, tro og fornuft, hans lære om frihedens samhörighed med den kritiske tænkning og hans klare plæderer for et pluralistisk demokrati, blev for meget for de fleste i hans samtid. Forbannelsen samt trusler gjorde livet besværlig for Spinoza. Det ses at han gik med en frakke med et hul i (før sin bandlysning blev Spinoza angrebet udenfor synagogen) som en påmindelse om at menneskene ikke altid sætter pris på tænkning.

Men hans kætterske ateisme overgår også hans egen samtid. Rigtignok blev Spinoza nævnt fem gange mere i Diderots og d'Alemberts berømte *Encyclopédie* end John Locke, men den efterfølgende filosofihistorie er én lang undertrykkelse av Spinozas radikalitet, som Althusser skrev.² Spinoza har aldrig været velkommen, den engelske digteren Coleridge omtaler ham da også som Spy Nozy.³ Og spinozisme blev kort etter Spinozas død, et skældsord og navnet på en hyperrationalisme der lod alt gå op i et abstrakt sjælløst deduktivt system.

I det tyvende århundrede og især efter anden verdenskrig er tilnavnet 'spinozisme' ikke længere en negativ betegnelse for den gudløse kætter, men en frihedens filosofi med kroppen og kollektivet som omdrejningspunkt. Som Lukretius og stoikerne før ham opfatter Spinoza universet som et sammenstød af legemer og hans frigørende tænkning er først og fremmest en filosofi om hvordan legemer eller kroppe danner grundlaget for tankens bevægelighed og udtryk. Den moderne spinozafortolker Warren Montag, ser ligefrem denne kropsfilosofi som kernen for at reaktualisere Spinoza i dag. Han opsummerer Spinozas filosofi således: «Der kan ikke gives en frigørelse af sindet uden en frigørelse af kroppen. [...] Der kan ikke gives en frigørelse af individet uden en kollektiv frigørelse.»⁴ Men det er en krævende kamp for friheden er ikke det samme som det autonome individ selvbestem-

melse og frie vilje. Det som Spinoza så før Marx, Freud og Nietzsche er at undertrykkelse ikke kan sidestilles med en bevidst magtfuld undertrykkelse eller lovbaseret ulighed, men at den har at gøre med kræfter som påvirker os og som bestemmer vores handlinger, påvirkninger som vi ofte er uvidende om.

I sin *Politisk-Teologiske Traktat* omtaler Spinoza den hebraiske stats lange levetid med henvisning til det han kalder folks «træning i disciplineret adlydelse.»⁵ Den disciplin der styrede alting efterlod intet sted udenfor. «De kunne ikke engang spise, rede deres hår, barbere sig, gøre sig muntre uden i overensstemmelse med befalinger og instruktioner grundlagt i loven.»⁶ Normerne indoptages og alt frem-

står som om det udgår fra een selv, ens egen vilje og bevidsthed. Og vi lever da i det gode, rigtige samfund. Men, som Spinoza understreger i sin *Etik* er «åndelige (mentale) beslutninger [...] ikke andet end selve Tilskyndelserne, som derfor er skiftende alt efter Legemets skiftende indstilling.»⁷ Vores beslutninger hænger altid sammen med en påvirkning, en relation der rækker udover os selv. Selvbedraget og undertrykkelsen ved det liv vi lever bliver tydeliggjort når vi forstår at det som ser ud til at udgå fra os selv i virkeligheden hænger sammen med en bestemt disciplinering, en måde at blive trænet på, trænet til at leve på bestemte måder, til at gøre os duelige til arbejdsmarked, til at forbruge – livsmåder der bliver

holdt ved lige gennem påvirkninger der træner os til at fortsætte på bestemte måder. Spinoza lærer os at se hvor betydningsfuld den kropslige påvirkning er når vi ønsker at beskrive og begribe realiteten ved vores handlinger.

IFØLGE SPINOZAS 'antropologi' stræber mennesket og alle levende væsener efter at bevare og udfolde sig selv, også kaldet *conatus*. Men udviklingen af den egne eksistens forudsætter en fortsat interaktion med andre kroppe, og en dyb afhængighed af andre levende organismer. Samfund og organisationer kan således ikke bero på at mennesket overgiver al sin frihed. Snarere opstår det vi forstår ved samfund og demokrati ved en produktiv →